

УДК 94 (477)«14/15» (063)

В. В. Жиляєв

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**МІСЦЕ СПОКОЮ СЕРЕД ЦІННОСТЕЙ ЛЮДИНИ XV–XVI ст.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО)**

Проаналізовано місце спокою в системі цінностей, притаманній суспільству Великого князівства Литовського в XV–XVI ст. На основі розгляду богословської літератури, літописів, законодавства та правових звичаїв запропоновано підхід до аналізу системи цінностей, притаманній суспільству на межі Середньовіччя та Ранньомодерної доби.

Ключові слова: спокій, цінності, Велике князівство Литовське, Середньовіччя.

Жиляєв В. В. Место покоя среди ценностей человека XV–XVI вв. (по материалам Великого княжества Литовского).

Проанализировано место покоя в системе ценностей, которая была характерна для общества Великого княжества Литовского в XV–XVI ст. На основе рассмотрения богословской литературы, летописей, памятников законодательства и правовых обычаев предложен подход к анализу системы ценностей, которая характерна для общества на грани между Средневековьем и ранним Новым временем.

Ключевые слова: покой, ценности, Великое княжество Литовское, Средневековье.

Zhyliayev V. V. Place of peace among other social values of medieval society of the Great duchy of Lithuania in XV–XVI centuries.

As a result of the consideration of theological literature, cronicles and monuments of legislation proposed an approach to the analysis of a system of values, which was inherent to the society on the verge of Middle ages and early Modern time. Historiographical base is represented by researches of ukrainian scientists: V. Vasilenko, G. Vynogradov, L. Voytovych, N. Starchenko, N. Yakovenko. Also had been considered studies of foreign authors: M. Vyckhova, M. Dovnar-Zapolski, A. Zimin, N. Kazakova, M. Krom, J. Lurie.

Source base is represented by narrative and documentary sources: cronicles, legislative acts, property documents and court records.

In the article proposed a vision of the role of ideology in social conflicts.

Keywords: peace, values, Grand Duchy of Lithuania, the Middle Ages.

Реальна, а не декларативна реалізація теоретико-методологічного принципу системності вимагає від дослідника минулого високого рівня володіння методами історичного пізнання та виявлення всього спектра причин та передумов подій. Важливе місце серед факторів історичного процесу займають особливості світогляду людей, що жили в епоху, яка вивчається. Подібні міркування привели до появи цілого ряду напрямів у дослідженні минулого: історичної антропології, історії свідомості, історії ідей та уявлень. Усі вони існують вже досить тривалий час, в їх рамках створено значну кількість монографічних досліджень такими авторами, як К. Гінзбург, Ф. Контамін, Ж. Мішле, М. Пастуро, Ж. ле Гофф та ін.

Навіть побіжний огляд цих праць доводить, що світогляд та система цінностей людини XV–XVI ст. та сучасної суттєво відрізняються. Зокрема, такі фундаментальні соціальні цінності як спокій за доби Пізнього Середньовіччя розуміли інакше. Про актуальність вивчення сфери цінностей людини Середньовіччя та місця спокою серед цих цінностей свідчать тривале побутування характеристики цього періоду як доби бездумної жорстокості та дискусії з приводу багатьох війн, повстань та цілей тих чи інших учасників конфліктів. Особливо важливі такі

дослідження для поглиблення знань про минуле Східної Європи, зокрема території Великого князівства Литовського. При вивченні історії Східної Європи у XV–XVI ст. слід враховувати те, що даний період був перехідним між Середньовіччям та Ранньомодерною добою. У цей проміжок часу поступово, але неухильно відбувалися зміни у соціальному та політичному житті суспільства.

До історіографії сформульованої проблеми можна віднести досить значну кількість різномірних досліджень. В українській історіографії розвідки з проблематики цінностей людини за доби Середньовіччя практично відсутні. Близькими до цієї тематики можна назвати праці Н. Яковенко «Паралельний світ» та Н. Старченко «Честь, кров і риторика». Однак, вони стосуються інших періодів і питань лише дотичних до поставленого.

Крім цих монографій, історіографічним та методологічним підґрунтям дослідження слугували праці О. Махова «*Hostis antiquus. Категории средневековой культуры*», М. Пастуро «Символічна історія Середньовіччя», О. Душина «Исповедь и совесть» та ін. Для всіх цих розвідок також характерний лише опосередкований зв'язок із темою дослідження.

Джерельна база дослідження складається з опублікованих документальних та наративних джерел, що стосуються історії українських земель у добу Пізнього Середньовіччя. Оскільки окреслена наукова проблема досить широка, а стаття має на меті скоріше постановку питання та визначення шляхів до його вирішення, акцент зроблено саме на наративних джерелах. Саме літописи опосередковано, у характерний для Середньовіччя спосіб зафіксували погляди тогочасних людей в тому числі і на такі соціальні цінності, як спокій.

Мета дослідження – охарактеризувати роль та місце спокою в системі цінностей, характерній для суспільства Великого князівства Литовського у Пізньому Середньовіччі та проаналізувати особливості ставлення до бунтівників, порушників порядку та спокою (на прикладі сепаратистських виступів князів на українських землях).

Об'єктом даного дослідження є доволі абстрактне поняття, що важко піддається визначенню, отже, саме його трактування у середньовічному суспільстві потребує аналізу та уточнення. Ключ до розуміння того, як трактувалися середньовічним суспільством ті чи інші соціальні цінності, можна знайти в богословській літературі, почасти у таких документальних джерелах, як матеріали судових справ та пам'ятки законодавства.

Зауважимо, що про світогляд людини Пізнього Середньовіччя досить мало прямих свідчень. Особливо це стосується країн Східної Європи. Однак, коли йдеться про історію Великого князівства Литовського, Королівства Польського та українських земель в їх складі у дослідників є можливість широко залучати відомості про розвиток та особливості духовної культури та світогляду населення Західної Європи за часів Пізнього Середньовіччя на раннього Нового часу.

Така екстраполяція можлива на рівні аналізу базових богословських, культурних концептів та спільних для обох основних конфесій християнства ідей, що знайшли своє відображення у творах патристики та трактуванні багатьох аналогічних вчинків у історичних творах цілого ряду авторів періоду Середньовіччя та Ранньомодерної доби. Тому розгляд особливостей системи цінностей, властивих суспільству Великого князівства Литовського та, зокрема, українських земель, а також визначення особливостей розуміння порядку як соціальної та інтелектуальної цінностей доцільно розділити на три рівні.

Перший рівень аналізу – розгляд місця уявлень про спокій та порядок серед ідей у богословській літературі, погляди на дані цінності, що висловлені у творах патристики. Важливість врахування настанов отців церкви при аналізі поглядів середньовічних людей на ті чи інші етичні проблеми, практичні питання, цінності та явища оточуючого світу зрозуміла з огляду на особливості тогочасної культури, релігійного світогляду тощо. Жодне важливе рішення на рівні державної політики, створення законодавчих актів, здійснення правочинів не відбувалося без врахування релігійних настанов і приписів.

Другий рівень – вивчення того, як уявлення про порядок та спокій втілювалися в законодавстві та повсякденному житті. Говорячи про цей рівень аналізу і, водночас, прояву соціальних цінностей, ми маємо на увазі як наявність чи відсутність тих чи інших правових приписів чи правових звичаїв, так і певні узвичаєні риторичні фігури, ритуалізовані дії в типових ситуаціях, особливості здійснення правосуддя і т. д.

Третій рівень – аналіз конкретних ситуацій порушення встановленого порядку та «покою посполитого», ставлення суспільства до кожного конкретного порушника спокою та усталеного соціального ладу. Розглядаючи кожну конкретну ситуацію порушення ладу та спокою в суспільстві, дослідник має також ставити питання про причини, які призводили порушника законів чи бунтівника до вчинення дій, неприйнятних з точки зору значної частини суспільства. Необхідно розуміти, що люди, які наважувалися на порушення соціального ладу, не були просто маргіналами. Виступи проти монарха здійснювали і представники вищої аристократії: великий князь Свидригайло, князі Олельковичі, князі Глинські. Всі вони мали конкретні мотиви, що спонукали їх до таких вчинків, які багатьма їх сучасниками сприймалися негативно. Причини та передумови сепаратистських виступів аристократії стали предметом дослідження багатьох істориків. Соціальні та політичні конфлікти на українських землях Великого князівства Литовського вивчалися досить активно, але таким світоглядним, культурним та інтелектуальним аспектам цих конфліктів та протиріч приділено, на наш погляд, недостатньо уваги.

Отже, основою світогляду та одним із основних джерел ціннісних орієнтацій для середньовічної людини були погляди отців церкви та релігійні приписи, які доносилися до людей через проповіді та богословську літературу.

Ґрунтовний аналіз поглядів богословів на спокій здійснив О. Махов у своїй монографії, присвятивши цьому питанню окрему статтю. У ній автор, спираючись на твори патристики, дійшов такого висновку: «Беспокойство – одна из важнейших характеристик дьявола и демонов, которая указывает на их полную чуждость важнейшему принципу устройства мира – покою» [33, с. 60]. Разом із цим, спокій трактувався як чеснота, свого роду досягнення у духовному розвитку [Там само, с. 61].

Зі спокоєм тісно пов'язана і цінність дому, сталого місця мешкання. Очевидно, що спокій в розумінні духовенства не був тотожний спокою у свідомості мирян. Уявлення про цінність спокою та його тісний зв'язок зі збереженням існуючого ладу в суспільстві та існуючих соціальних практик відбилося у правових звичаях, законодавстві, правосвідомості вищої аристократії.

Питання про засоби впливу церкви на світські практики є дуже важливим і лише на перший погляд здається простим. Основний і найбільш очевидний шлях впливу релігійних приписів на соціальні практики – пасторська діяльність духо-

венства, під сильним впливом якої формувалося світобачення всіх людей за доби Середньовіччя. Крім цього, духовенство впливало на державну політику та життя суспільства через освіту, як землевласники та перебуваючи на державних посадах. У раду великого князя литовського входив єпископ віленський, а на посадах «печатників» при князівських дворах перебували також переважно особи духовного звання [13, с. 70]. Здебільшого духовенство займалося і написанням історичних праць, які несли, крім іншого, і виховну функцію.

З'ясувавши важливу роль спокою як духовної цінності і водночас як однієї з цілей духовного розвитку в рамках християнства та релігійного світогляду, ми маємо перейти від формування ідей та поглядів до питань, пов'язаних із їх реалізацією в повсякденному житті суспільства.

Найважливішими правовими пам'ятками, в яких знайшла принаймні опосередковане відображення система цінностей, притаманних суспільству Великого князівства Литовського, були Судебник Казимира (1468) [23] і Литовські статuti (1529, 1566, 1588). Вивчення цих історичних джерел проводилося дуже активно і привело до появи великої кількості досліджень, які або цілком присвячені законодавству Великого князівства Литовського [23], або в значній мірі спираються на інформацію, яка міститься в цих джерелах і розглядають у тому числі питання, пов'язані зі створенням та використанням цих пам'яток законодавства [15; 18; 25; 32; 41; 54; 60; 61].

Очевидно, що розуміння спокою в богословській літературі відрізнялося від того, яке існувало у авторів законодавчих актів. Спокій у розумінні укладачів Судебника 1468 р., привілеїв та Литовських статутів тісно пов'язаний із поняттям «старовини», сталістю системи соціальних відносин, орієнтацію на минуле як еталон справедливості.

Не всі дослідники погоджуються з тезою про консервативність правової системи Великого князівства Литовського [23, с. 35], однак і повністю відкинути консервативні тенденції в розвитку права Великого князівства Литовського не можна. Проявлялися вони насамперед у впливі Руської правди на укладачів пізніших судебників та статутів, що діяли в тому числі й на українських землях. Однак право не може ігнорувати нові явища соціального життя і часто згадки про старовину були лише риторичними фігурами, що приховували і виправдовували нововведення. На наш погляд, наявність такого роду риторичних зворотів у законодавстві та потреба у маскуванні нововведень свідчить про те, що принаймні в частині суспільства панували консервативні настрої та уявлення про спокій, сталість взаємин та норм права як про благо. Судебник розглядається як інструмент припинення феодалних війн та врегулювання можливих конфліктів під час судочинства і у взаєминах між землевласниками [23, с. 19, 20].

У судових документах набув поширення вислів «покой посполитий», яким позначався стан злагоди в суспільстві, що характеризувався дотриманням прав і вольностей, якими наділений кожен із станів та кожен окремий представник шляхти чи духовенства. Важливим є і те, що в Литовських статутах приділена значна увага правовому регулюванню ситуацій, що виникають внаслідок втечі землевласників за кордон [55, с. 133].

Ключ до розуміння того, які діяння розглядалися як порушення спокою в його світському (правовому) чи релігійному значеннях дають зміст Литовського статуту 1529 р. та аналіз побутових конфліктів, які відбувалися в шляхетському середовищі, і розглянуті в монографії Н. Старченко [54]. Відомо чимало при-

кладів, коли добропорядна людина у судових документах характеризувалася як «спокійна» [Там само, с. 219]. Н. Яковенко у своєму дослідженні проаналізувала співвідношення уявлень про «чоловіка доброго» і «чоловіка злого» в суспільстві Великого князівства Литовського і Речі Посполитої XV–XVII ст. Ключовою, на наш погляд, є теза про орієнтацію тогочасного суспільства на незмінність ладу і підозрілість до будь-якої мобільності, особливо, горизонтальної соціальної мобільності [60, с. 118].

Звертає увагу і стереотипне, властиве багатьом країнам Європи, уявлення про «підозрілу людину», яка не була злочинцем, але ставлення до неї мало виразно негативний відтінок. Те, що нам відомо про стереотип «чоловіка спокійного» [Там само, с. 123], присутній у свідомості людей XVI–XVII ст., із певними застереженнями може бути віднесене і до більш ранніх періодів. Прикладом того, як суспільство сприймало порушників спокою, є ставлення до лідерів та учасників сепаратистських виступів Свидригайла, М. Олельковича, І. Гольшанського та Ф. Бельського, князя М. Глинського.

На рівні цінностей основний конфлікт був між збереженням спокою, ладу та забезпеченням справедливості. Цілком природно, що кожна зі сторін конфлікту розуміла справедливість і збереження спокою по-своєму. Однак, ми аналізуватимемо ситуацію, у першу чергу, з точки зору центральної влади та лояльних їй членів суспільства. Адже авторитет монарха, його легітимність ґрунтувалися на спроможності відповідати на внутрішні та зовнішні виклики, що поставали перед суспільством, а також на тогочасній ідеології, системі цінностей та поглядів на владу монарха, його взаємини з підданими.

Щодо більшості випадків соціальних конфліктів різного масштабу ми можемо аналізувати тільки те, як трактували ці події автори наративних та документальних джерел, які часто не брали участі в описаних ними конфліктах або були на боці монарха, проти якого спрямовані повстання, змови і т. д. З цієї причини ми змушені обмежитися розглядом окремих опосередкованих свідчень, які отримуємо здебільшого завдяки вивченню мови джерел: риторичних зворотів, вживання титулатури, формуляру документів, контексту їх створення і т. д. Про те, що сепаратистські виступи, інші соціальні конфлікти та дії активних учасників цих конфліктів трактувалися не тільки крізь призму права, а й з огляду на релігійні приписи та релігійний світогляд, частиною якого було уявлення про спокій та порядок як благо, переконливо свідчить мова наративних і документальних джерел, яка багата зворотами «и помог Бог» [27; 58], «божиею милостью...» [2; 4; 8], цитатами зі Святого Писання і т. д.

Частота звертання до релігійної риторики та різноманітність джерел, в яких представлені такі мовні звороти, виключає можливість того, що для авторів джерел посилення на релігійну літературу та волю Бога були лише даниною традиції. Навпаки, трактовка кожної події мала два аспекти: суто правовий та релігійний. Тому повстання проти волі монарха, який правив «милістю божою», було до певної міри і гріхом. Концепти «чоловіка доброго» та «зрадци», які детально аналізують у своїх працях Н. Яковенко [60] та Н. Старченко [54], побутували і в XV ст., про що свідчать офіційні документи ще з часів Вітовта.

Проаналізувавши джерела, пов'язані із соціальними конфліктами на українських землях Великого князівства Литовського в XV–XVI ст., зміст богословської літератури, яка побутувала на цих територіях, та історико-антропологічні розвідки, присвячені різним сюжетам з історії середньовічного суспільства та Великого

князівства Литовського зокрема, можемо зробити ряд висновків: 1) спокій розглядався середньовічними богословами як одна з фундаментальних релігійних цінностей та чеснот; 2) така оцінка спокою актуальна для отців церкви і пізніших богословів всієї Європи; 3) богословське трактування спокою вплинуло на формування законодавства, правових звичаїв та правосвідомості у суспільстві Великого князівства Литовського; 4) склалися дві трактовки спокою як цінності та блага: першу можна назвати релігійною, другу – світською; 5) два погляди на спокій не були однаковиими, однак світське розуміння спокою зазнало значного впливу релігійного світобачення; 6) рефлексії середньовічних інтелектуалів стосовно соціальних конфліктів та сепаратистських виступів аристократії Великого князівства Литовського мали два аспекти: з одного боку, повстання та змови розглядалися як злочин, порушення соціального ладу, з іншого боку, такі дії мали і ознаки гріха.

Бібліографічні посилання

1. Акты исторические, собранные и изданные Археографическою комиссиею. – СПб., 1841. – Т. I: 1334–1598.
2. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссиею. – СПб., 1846. – Т. I: 1340–1506.
3. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссиею. – СПб., 1848. – Т. II: 1506–1544.
4. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. – СПб., 1863. – Т. I: 1361–1598.
5. Акты, собранные в библиотеках и архивах Российской империи Археографическою экспедициею Императорской Академии Наук. – СПб., 1836. – Т. I: 1294–1598.
6. **Алексеев А. И.** Под знаком конца времени: очерки русской религиозности конца XIV – начала XVI вв. / А. И. Алексеев. – СПб., 2002.
7. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – К., 1859. – Т. I. – Ч. I.
8. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – К., 1883. – Т. VI.
9. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – К., 1867. – Т. I. – Ч. IV.
10. **Бычкова М. Е.** Князь Михаил Глинский на службе в Литве и России / М. Е. Бычкова // Человек XVI столетия. – М., 2000 – С. 108–117.
11. **Василенко В. А.** Політична історія Великого князівства Литовського (до 1569 р.) в східнослов'янських історіографіях XIX – першої третини XX ст. / В. А. Василенко. – Д., 2006.
12. **Виноградов Г. М.** Князівська «змова» 1480–1481 років у контексті політичних та династичних відносин у Східній Європі доби Пізнього Середньовіччя / Г. М. Виноградов // Наддніпрянська Україна: історичні події, процеси, постаті: зб. наук. пр. – Д., 2003. – Вип. 2. – С. 5–21
13. **Войтович Л. В.** Княжа доба на Русі: портрети еліти / Л. В. Войтович. – Біла Церква, 2006.
14. **Герберштейн С.** Записки о Московии / С. Герберштейн; пер. с нем. А. И. Малеина и А. В. Назаренко; вступ. ст. А. Л. Хорошкевич; под ред. В. Л. Янина. – М., 1988.
15. **Грушевський М. С.** Історія України-Руси / М. С. Грушевський. – К., 1993. – Т. 4: XIV–XVI віки – відносини політичні.
16. **Гудавичус Э.** История Литвы / Э. Гудавичус. – М., 2005. – Т. 1.
17. Густинський літопис [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/old17/old17_08.htm.
18. **Довнар-Запольский М. В.** История Белоруси / М. В. Довнар-Запольский. – Мн., 2005.

19. Душин О. Э. Исповедь и совесть в западноевропейской культуре XIII–XVI вв. / О. Э. Душин. – СПб., 2005.
20. Зимин А. А. Новое о восстании Михаила Глинского в 1508 году [Электронный ресурс] / А. А. Зимин – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Russ/XVI/1520-1540/Russkij_vremennik/text1.htm.
21. Иосиф Волоцкий. Послания. – М.; Л., 1959.
22. Казакова Н. А. Антифеодальные еретические движения на Руси XIV – начала XVI в. / А. Н. Казакова, Я. С. Лурье – М.; Л., 1955.
23. Ковальова С. Г. Судебник великого князя Казимира Ягайловича : моногр. / С. Г. Ковальова – Миколаїв, 2009.
24. Контамин Ф. Война в Средние века / Ф. Контамин. – СПб., 2001.
25. Кром М. М. Меж Русью и Литвой. Пограничные земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI в. / М. М. Кром. – 2-е изд., испр. и доп. – М., 2010.
26. Кром М. М. «Человек на всякий час»: Авантюрная карьера князя Михаила Глинского / М. М. Кром // Родина. – 1996. – № 5. – С. 45–49.
27. Летописи белорусско-литовские // ПСРЛ. – М., 1980. – Т. 35.
28. Летописный сборник, именуемый летописью Авраамки // ПСРЛ. – СПб., 1889. – Т. 16.
29. Летописный сборник, именуемый патриаршей или никоновской летописью // ПСРЛ. – М., 2000. – Т. 9.
30. Летописный сборник, именуемый патриаршей или никоновской летописью // ПСРЛ. – СПб., 1885. – Т. 10.
31. Летопись великих князей литовских / изд. А. Н. Попов // Ученые записки II Отделения Императорской АН. – СПб., 1854. – Кн. I. – С. 21–58.
32. Любавский М. К. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно / М. К. Любавский. – М., 1915.
33. Махов А. Е. Hostis antiquus: Категории и образы христианской средневековой демонологии. Опыт словаря / А. Е. Махов. – М., 2006.
34. Назаренко А. В. Неизвестное послание Михаила Глинского / А. В. Назаренко, А. Л. Хорошкевич // Восточная Европа в древности и средневековье. – М., 1993. – С. 115–122.
35. Новгородская вторая летопись // ПСРЛ. – СПб., 1879. – Т. 3.
36. Новгородская летопись по синодальному харатейному списку // ПСРЛ. – СПб., 1888. – Т. 3.
37. Новгородская первая летопись // ПСРЛ. – СПб., 1841. – Т. 3.
38. Новгородская четвертая летопись // ПСРЛ. – Л., 1929. – Т. 4. – Ч. 1. – Вып. 3.
39. Пастуро М. Символическая история европейского средневековья / М. Пастуро. – СПб., 2012.
40. Підгаєцький В. В. Основи теорії та методології джерелознавства з історії України ХХ століття / В. В. Підгаєцький. – Д., 2001.
41. Пресняков А. Е. Лекции по русской истории / А. Е. Пресняков. – М., 1939. – Т. 2. – Вып. 1.
42. Псковская вторая летопись // ПСРЛ. – СПб., 1851. – Т. 5. – С. 1–73.
43. Псковская летопись. – М., 1837.
44. Псковская первая летопись // ПСРЛ. – СПб., 1848. – Т. 4. – Ч. 4, 5. – С. 173–360.
45. Русина О. В. Україна під татарами і Литвою / О. В. Русина. – К., 1998.
46. Русская историческая библиотека. – СПб., 1875. – Т. I.
47. Русская историческая библиотека. – СПб., 1880. – Т. VI.
48. Собрание государственных грамот и договоров, хранящихся в государственной коллегии иностранных дел. – М., 1819. – Ч. I.
49. Соловьёв С. М. История России с древнейших времен / С. М. Соловьёв. – СПб., 1851. – Т. 1.
50. Софийская вторая летопись // ПСРЛ. – СПб., 1853. – Т. 6. – С. 119–358.
51. Софийская первая летопись. – Л., 1925. – Т. 5. – Вып. 1.
52. Софийская первая летопись // ПСРЛ. – СПб., 1853. – Т. 6. – С. 1–111.
53. Софонович Феодосій. Хроніка з літописців стародавніх [Електронний ресурс] / Феодосій Софонович – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/sofon/sof.htm>.

54. **Старченко Н. П.** Честь, кров і риторика. Конфлікт у шляхетському середовищі Волині (друга половина XVI–XVII ст.) / Н. П. Старченко. – К., 2014.
55. Статут Великого княжества Литовского 1529 года / под ред. К. И. Яблонского. – Мн., 1960.
56. **Таубе М. А.** История зарождения современного международного права. Средние века / М. А. Таубе. – Х., 1899. – Т. 2.
57. **Толочко О. П.** Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология / О. П. Толочко. – К., 1992.
58. Хроника Быховца // Памятники средневековой истории народов Центральной и Восточной Европы. – М., 1966.
59. **Шніп М. А.** Унутрыпалітычны канфлікт 1508 г. у Вялікім княстве Літоўскім у кантэксце міжнародных адносін ва Усходняй Еўропе: аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук / М. А. Шніп. – Мн., 2009.
60. **Яковенко Н. М.** Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. / Н. М. Яковенко. – К., 2002.
61. **Яковенко Н. М.** Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. Волинь і центральна Україна / Н. М. Яковенко. – К., 2008.
62. Kroniki Bernarda Wapowskiego (1480–1535) / ed. J. Szujskiego // Scriptorum Rerum Polonicarum. – Т. 2. – Cracoviae: Nakładem Akademii umijtnosci, 1874 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dir.icm.edu.pl/pl/Scriptorum_Rerum_Polonicarum/Tom_2/.
63. Strykowski M. Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi / M. Strykowski. – Warszawa, 1846. – Т. I.
64. Strykowski M. Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi / M. Strykowski. – Warszawa, 1846. – Т. II.

Надійшла до редколегії 24.12.2014

УДК 94 (477.72) (=113.6) –054.62 «17/19»

С. В. Чирук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

СМЕРТНІСТЬ У ЛЮТЕРАНСЬКІЙ КОЛОНІЇ ЙОЗЕФСТАЛЬ (XIX – ПОЧАТОК XX ст.)

На основі даних метричних книг розглянуто специфіку смертності у колонії Йозефсталь. Наведено критику джерел, проаналізовано їх потенціал. Визначено час та характер епідемічних спалахів. Співставлено рівень смертності від різних типів захворювань. Зроблено висновок про вищий рівень народжуваності та нижчий рівень смертності у колонії порівняно з Катеринославом у даний період, а також зафіксовано зміну сезонності піків та спадів смертності на початку XX ст. порівняно з XIX ст.

Ключові слова: метричні книги, смертність, народжуваність, демографічна історія, Південна Україна, тиф, холера, туберкульоз.

Чирук С. В. Смертность в лютеранской колонии Йозефсталь (XIX – начало XX в.).

На основе данных метрических книг рассматривается специфика смертности в колонии Йозефсталь. Приводится критика источников, анализируется их потенциал. Определяется время и характер эпидемических вспышек. Делается сравнение уровня смертности от различных типов заболеваний. Сделан вывод о более высоком уровне рождаемости и более низком уровне смертности в колонии по сравнению с Екатеринославом в данный